

ارزیابی اثرات گردشگری بر اساس ادراکات جامعه میزبان
(مطالعه موردی: منطقه ثامن مشهد)

محمد اجزاء شکوهی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

shokouhim@um.ac.ir

شیرین صباغی آبکوه (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

sh.sabaghiabkoo@mail.um.ac.ir

علیرضا معینی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

alireza.moeini@mail.um.ac.ir

فروغ خزاعی نژاد (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران)

f.khazae@kub.ac.ir

صص ۴۹ - ۲۳

چکیده

اهداف: هدف این پژوهش، ارزیابی اثرات گردشگری درک شده از سوی جامعه میزبان و اولویت‌بندی آن اثرات در منطقه ثامن شهر مشهد می‌باشد.

روش: پژوهش حاضر به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی استفاده شد. جامعه آماری، جمعیت ساکن، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی می‌باشند که از بین آن‌ها ۴۱۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. ضریب آلفای کرونباخ در سنجش پایایی پرسش‌نامه ۰/۸۳ است و ضریب KMO و Bartlett به ترتیب ۰/۶۶ و ۱۱۸۰/۴۳ به دست آمد که بیانگر روایی پرسش‌نامه می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های کای اسکوئر، فریدمن و کروسکال والیس استفاده شد.

یافته‌ها/ نتایج: گردشگری در منطقه ثامن از بعد اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی اثرات مثبت و منفی متفاوتی برجای گذاشته، اما در بعد زیست‌محیطی، اثرات نامطلوب و منفی بیشتر است. همچنین، نتایج نشان داد بین گردشگری و هر یک از شاخص‌ها با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰، رابطه معنی‌داری وجود دارد و

گردشگری بر هر یک از شاخص‌ها اثرگذار بوده است، اما در درک زمینه اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری از سوی جامعه میزبان، میان سه گروه مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (زیرا سطح معنی‌داری در هر سه بخش بیشتر از ۰/۰۵ است) و در نهایت گردشگری بر برخی ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی تأثیر بیشتری دارد.

نتیجه‌گیری: برای تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی گردشگری لازم است دیدگاه‌ها و نظرات تمامی ذینفعان مورد توجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: اثرات گردشگری، ادراکات جامعه میزبان، مشهد، منطقه ثامن.

۱. مقدمه

گردشگری یکی از جریان‌های جهانی است که به خوبی بیانگر ترکیب امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد و در فضاها و جغرافیایی آثار مختلفی بر جای می‌نهد (فرهودی، شورچه و صبوری، ۱۳۸۹، ص. ۴۶). پیش‌بینی می‌شود گردشگری تا سال ۲۰۲۰ در صدر پردرآمدترین صنایع جهان قرار گیرد. همچنین انتظار می‌رود این صنعت بیش از ۴۰٪ اشتغال جهان را به خود اختصاص دهد، حدود ۶/۹٪ در سال رشد کند، تعداد گردشگران به ۱/۷ میلیارد نفر و اندازه اشتغال به ۳۲۰ میلیون افزایش یابد (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۹۶). با گسترش گردشگری در مقیاس جهانی حجم فعالیت‌ها و مشکلات به خصوص به لحاظ شرایط زیست‌محیطی و کیفیت تجربه گردشگران رو به فزونی گذاشت (حسن‌پور، احمدی و الیاسی، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۸) و در نتیجه، از دهه ۱۹۹۰، حرکت از گردشگری انبوه به سوی رویکرد توسعه گردشگری پایدار آغاز و مفهوم توسعه پایدار وارد ادبیات گردشگری شده است (رهنمایی، فرهودی، دیتمان و قدمی، ۱۳۸۷، ص. ۱۹). بر این اساس، نواحی گردشگری نیازمند مدیریت بهینه و حرکت در مسیر اقدامات توسعه‌ای در راستای پایداری می‌باشند (سیف‌الدینی و شورچه، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰). به طور کلی در جایی که فعالیت‌های گردشگری رابطه نزدیکی با جوامع محلی داشته‌اند، گردشگری

توانسته آثاری را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی برجای گذارد (بیتن^۱، ۲۰۰۶، ص. ۲۰؛ ریچارد^۲ و هال^۳، ۲۰۰۰، ص. ۴۷). اثرات هر یک از این ابعاد می تواند به دو صورت مثبت و منفی پدیدار شوند (اجزاء شکوهی، بوذرجمهری، ایستگلدی و مودودی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۲). درک و ارزیابی اثرات گردشگری در اجتماعات محلی به منظور حفظ و پایداری صنعت گردشگری مهم است (دیدریچ^۴ و کارسیا بوآدس^۵، ۲۰۰۹، ص. ۵۱۲) و باعث به وجود آمدن یک برنامه ریزی مهم و توجه سیاسی برای توسعه موفقیت آمیز گردشگری می- شود (عارف^۶، ۲۰۰۹، ص. ۱۳۰).

صنعت گردشگری در کشورهای جهان سوم از جمله ایران نیز اهمیت بسزایی دارد. بر اساس ضوابط یونسکو، ایران جزء ۱۰ کشور برجسته باستانی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی جهان از نظر جاذبه های گردشگری است. در سند چشم انداز توسعه ۲۰ ساله، ایران برای کسب رتبه اول در زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در سطح منطقه، دستیابی به ۱/۵ درصد از کل گردشگری دنیا را برای خود هدف گذاری کرده است و بر اساس آن کشور باید ۲۰ میلیون گردشگر خارجی تا سال ۱۴۰۴ جذب نماید (عناستانی، حسینی و طالبی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۱). در این راستا، نگرش جوامع میزبان به آثار گردشگری باید با دقت بیشتری از سوی برنامه ریزان گردشگری مورد توجه قرار گیرد. اهمیت این موضوع به حدی است که نادیده گرفتن آن حتی می تواند چالش هایی را در بلندمدت برای توسعه گردشگری در منطقه ایجاد کند. به طور قطع موفقیت برنامه های توسعه گردشگری به نوع مدیریت و برنامه ریزی محلی ای که باید نسبت به تأثیرات گردشگری بر جامعه میزبان و توانمند بودن در افزایش منافع حاصل از گردشگری (با جلوگیری و یا کاهش تأثیرات منفی توسعه گردشگری) حساس باشد، وابسته است (شفیعی و محمدی، ۱۳۹۳، ص. ۷۸).

1. Beeton
2. Richards
3. Hall
4. Diedrich
5. Garci'a-Buades
6. Aref

در میان مقاصد گردشگری ایران، مشهد با توجه به وجود حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا، به عنوان بزرگ‌ترین کلان‌شهر مذهبی کشور، دومین کلان‌شهر مذهبی دنیا و همچنین پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۱۷ شناخته می‌شود و سالانه پذیرای حدود ۲۷ میلیون زائر و گردشگر داخلی و خارجی است. این شهر قطعاً سهم بزرگی از هدف جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ در زمینه گردشگری را بر دوش خواهد داشت. نظر به اهمیت ادراک جوامع میزبان نسبت اثرات گردشگری در راستای رویکرد توسعه پایدار، این پژوهش قصد دارد به ارزیابی ادراک جامعه میزبان از اثرات گردشگری در منطقه ثامن کلان‌شهر مشهد بپردازد. دلیل تمرکز این پژوهش بر منطقه ثامن مشهد این است که حرم مطهر امام رضا (ع) در مرکز شهر (منطقه ثامن) واقع شده است و به دلیل علاقه‌مندی فراوان زائران و گردشگران نسبت به اسکان در مجاورت بارگاه مطهر رضوی می‌توان شاهد تمرکز و تراکم واحدهای اقامتی و جمعیت بازدیدکننده در این منطقه بود (سقای، خواجه شاهکویی و جوانبخت، ۱۳۹۱، ص. ۷۵)؛ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶). در راستای هدف پژوهش، سؤالات تحقیق به شرح ذیل می‌باشند:

≠ نگرش جامعه میزبان نسبت به اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی

گردشگری در منطقه ثامن چگونه است؟

≠ بر اساس نگرش جامعه میزبان در بین ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست

محیطی، گردشگری بیشترین تأثیر را بر کدام شاخص‌ها داشته است؟

۲. پیشینه پژوهش

بررسی نگرش جامعه میزبان با رویکرد توسعه پایدار گردشگری در ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی عرصه‌ای نوپا را در میان پژوهش‌های انجام‌شده تشکیل می‌دهد (آندریوتیس^۱ و ووگان^۲، ۲۰۰۳، ص. ۱۷۴). در جدول ۱، مواردی از پژوهش‌های صورت گرفته در سطح جهان و ایران ارائه گردیده است.

1. Andriotis

2. Vaughan

جدول ۱- پیشینه پژوهش در زمینه ادراک جامعه میزبان از آثار گردشگری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

نویسنده	سال	موضوع و نتایج پژوهش
الحسانات ^۱	۲۰۱۰	طی پژوهشی دریافت که اثرات مثبت اجتماعی-فرهنگی گردشگری بر مردم پترا ^۲ در کشور اردن وجود دارند. نتایج نشان می‌دهد گردشگری تصویر پترا را بهبود بخشیده، فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری را ایجاد نموده و همچنین زیرساخت‌های پترا را افزایش داده است. در مقابل پاسخ‌دهندگان متذکر شده‌اند که گردشگری مسئول برخی رفتارهای غیراخلاقی در میان برخی مردم پترا و همچنین مسبب تغییرات در رفتارهای برخی جوانان پترا است.
پل ^۳	۲۰۱۲	در مقاله‌ای به بررسی اثرات گردشگری بر جامعه میزبان از سه دیدگاه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری ثروت و مشاغل را به وجود می‌آورد، اما ثروت از جامعه سرچشمه می‌گیرد و مشاغل عمدتاً کم درآمد هستند؛ مردم با زمینه‌ها، فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف را گرد هم می‌آورد و صلح را ترویج می‌کند، اما با توجه به جهانی شدن، بسیاری از جوامع هویت فرهنگی خود را از دست می‌دهند؛ به ایجاد پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده کمک می‌کند، اما به دلیل آلوده کردن محیط زیست توسط گردشگران، یک مشکل محسوب می‌شوند.
کانیزارس ^۴ و نانیز تابالاس ^۵ و فونتس و گارسیا ^۶	۲۰۱۴	در پژوهشی به بررسی نگرش ساکنین محلی نسبت به تأثیر توسعه گردشگری در کیپ ورد ^۷ می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد جوامع محلی بر این باورند که گردشگری فرصت‌های اقتصادی به ارمغان می‌آورد و اثرات مثبت دیگر نظیر افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و میزبانی باکیفیت و ایجاد خرده‌فروشی‌ها دارد.
بویز ^۸	۲۰۱۷	تأثیر صنعت گردشگری بر جوامع میزبان آنتالیا ^۹ و چاناکاله ^{۱۰} ، ترکیه را مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان از تفاوت نگرش افراد محلی در این دو مقصد گردشگری دارد. در عین حال یافته‌های مشترک بدین شرح می‌باشد: توسعه گردشگری باعث افزایش میل مردم برای یادگیری زبان خارجی و آشنا شدن با فرهنگ‌های خارجی می‌شود، زندگی اجتماعی جوامع میزبان را بهبود می‌بخشد و به مشارکت زنان کمک می‌کند و در حل مشکلات بیکاری نقش دارد.

1. Alhasanat
2. Petra
3. Paul
4. Cañizares
5. Núñez Tabales
6. Fuentes García
7. Cape Verde
8. Boz
9. Antalya
10. Canakkale

موضوع و نتایج پژوهش	سال	نویسنده
تلاش کرده‌اند طی مطالعه‌ای، حمایت محلی از توسعه گردشگری را بر اساس فاکتورهای اجتماعی-فرهنگی در برنامه مهمانداری مالزی ^۱ مدل‌سازی نمایند. یافته‌ها نشان می‌دهد که حمایت محلی از توسعه گردشگری در برنامه مهمانداری مالزی، عملکردی ناشی از هزینه-فایده اجتماعی-فرهنگی درک شده از سوی جامعه میزبان و چهار متغیر مستقل شامل دینداری اسلامی، دانش گردشگری، انگیزه‌های ذاتی و وابستگی جامعه می‌باشد.	۲۰۱۷	ابراهیمی و همکاران
در بررسی عوامل مؤثر بر گرایش‌ها و میزان حمایت ساکنین از توسعه گردشگری در نواحی روستایی دهستان گلیجان از توابع شهرستان تنکابن نشان می‌دهند، ماهیت نگرش ساکنان نسبت به گردشگری با یکدیگر تفاوت معنی‌داری دارد و میزان حمایت آن‌ها، متأثر از سطح توسعه گردشگری می‌باشد. به طوری که با افزایش میزان اثرات منفی ناشی از توسعه گردشگری در مقایسه با منافع حاصله، به تدریج از میزان حمایت‌های میزبان کاسته شده است.	۱۳۸۹	علیقلی‌زاده، فیروزجایی، قدمی و رمضان‌زاده
در پژوهشی به بررسی نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری و پیامدهای آن در یک بافت زنده تاریخی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد از بعد اجتماعی، گردشگری در وضعیت پایداری قرار دارد. وابستگی منطقه به گردشگری، پیش‌بینی بهبود شرایط محله به ویژه در عرصه امنیتی و محیطی، میزان آگاهی و حساسیت افراد نسبت به مسائل فرهنگی و هویتی از جمله عوامل تأثیرگذار بر ارزیابی افراد نسبت به گردشگری می‌باشد.	۱۳۹۱	عادلی
در مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی بر نگرش جامعه میزبان به اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگران شهرستان دالاهو»، به این نتیجه رسیده‌اند که از دیدگاه ساکنین و مسئولین، گردشگری تأثیر مثبتی نظیر افزایش آگاهی‌های عمومی و بالا رفتن سطح استانداردهای زندگی مردم و اثرات منفی نظیر تغییر در آداب و سنن محلی و افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی- فرهنگی دارد.	۱۳۹۱	تقدیسی، تقوایی و پیری
در پژوهشی به بررسی پایداری جنبه اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری در مقصد جزیره کیش پرداخته‌اند. نتایج حاصله دلالت بر تبلور نیافتگی پایداری اجتماعی- فرهنگی در توسعه جزیره کیش دارد.	۱۳۹۱	نیک‌بین و کرمی
در پژوهشی به بررسی تأثیرات توسعه گردشگری بر جامعه میزبان شهر چادگان پرداخته‌اند. نتایج نشان دهنده تأثیرات مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی در منطقه، عدم حضور و تأثیر مستقیم جامعه محلی در برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی در خصوص توسعه صنعت گردشگری و نشأت منافع اقتصادی می‌باشد.	۱۳۹۳	شفیعی و محمدی
در مطالعه‌ای به بررسی تصویر ذهنی ساکنان محلی و اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط زیست در توسعه گردشگری پرداخته‌اند. نتایج بررسی نشان می‌دهد که متغیر اقتصادی با ۷۹٪، برازش بیشترین تأثیر را بر ادراک ساکنین از گردشگران داشته است و بعد از آن مسائل فرهنگی و اجتماعی با ۷۴٪ در درجه دوم قرار دارد. در این بین شاخص زیست‌محیطی با ۶۹٪ کمترین اثر از ادراک را در بین ساکنین داشته است.	۱۳۹۶	شاطریان، غلامی و کیانی

1. Malaysian Homestay program

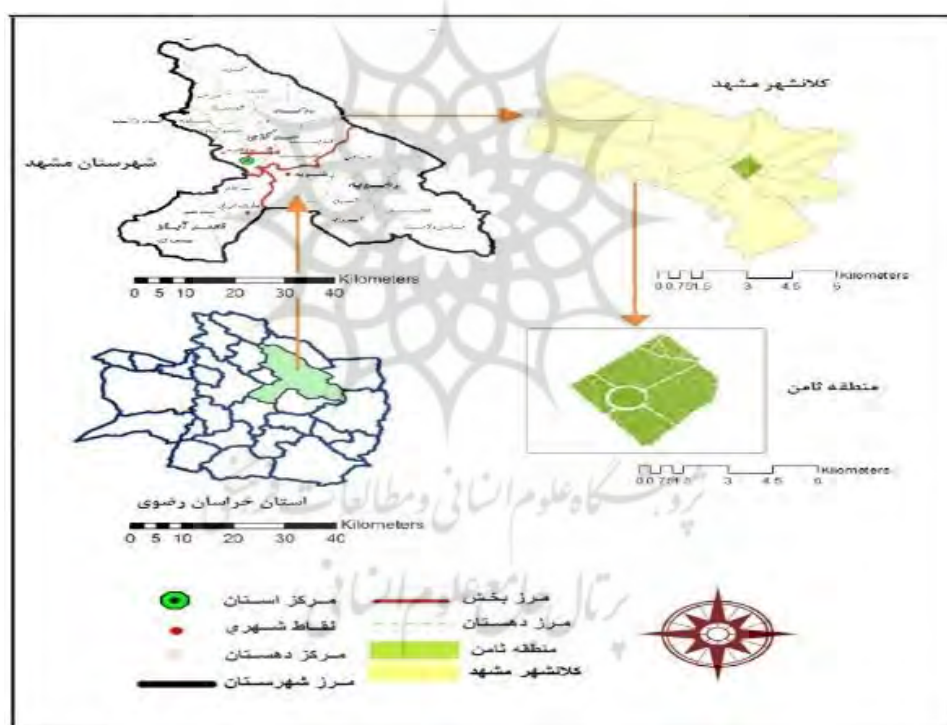
۳. روش تحقیق

روش تحقیق براساس ماهیت توصیفی-تحلیلی و از حیث هدف، کاربردی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و آماری و بررسی‌های میدانی استفاده شده است. از منابع کتابخانه‌ای و آماری جهت مباحث نظری تحقیق، شناسایی شاخص‌ها (در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی) و مطالعه منطقه مورد نظر استفاده گردید و مطالعات میدانی در قالب تهیه، تنظیم و تکمیل پرسش‌نامه صورت گرفته است. سؤالات پرسش‌نامه به دو شیوه بسته و باز می‌باشند. سؤالات باز مربوط به مشخصات توصیفی پاسخ‌گویان بوده و سؤالات بسته از نوع ترتیبی هستند که در قالب طیف لیکرت با امتیاز ۱ (خیلی کم) تا ۵ (خیلی زیاد) طبقه‌بندی شده و به سنجش نگرش افراد پرداخته‌اند. جامعه آماری شامل جمعیت ساکن، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی می‌باشند. حجم نمونه ساکنین با استفاده از روش کوکران، ۳۷۶ نفر انتخاب گردید. از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی برای انتخاب نمونه مسئولین هتل‌ها، دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی استفاده شد و ۴۲ نفر انتخاب گردیدند. ضریب آلفای کرونباخ در مجموع ۰/۸۳ به دست آمد و بیانگر پایایی پرسش‌نامه است. جهت سنجش روایی پرسش‌نامه نیز از روش تحلیل عاملی استفاده گردید. شاخص KMO برابر با ۰/۶۶ است و نشانگر کفایت نمونه‌برداری در پژوهش حاضر می‌باشد. مشخصه آماری Bartlett برابر با ۱۱۸۰/۴۳ به دست آمد ($Pvalue < 0.01$) که نشان‌دهنده همبستگی بالای متغیرها است و می‌توان مدل عاملی را تبیین کرد. به منظور تحلیل داده‌ها و تبیین بهتر موضوع از آزمون‌های ناپارامتری شامل آزمون کای اسکوئر، فریدمن و کروسکال والیس استفاده شده است.

۳.۱. محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه پژوهش حاضر، منطقه ثامن شهر مشهد می‌باشد که هسته قدیمی شهر را در بر می‌گیرد و حرم مطهر امام رضا (ع) در مرکز آن واقع شده است. این منطقه، جمعیتی بالغ بر ۱۶۸۸۴ نفر را در وسعتی معادل ۳۵۷۶۶۴۶ مترمربع دارد که شامل ۲ ناحیه و ۶ محله می‌باشد (ایرانی‌نژاد و مسلمان زاده، ۱۳۹۲، ص. ۲۰) (شکل ۱). با ورود سالانه ۲۷

میلیون نفر از زائران و گردشگران داخلی و خارجی به این شهر و علاقه‌مندی فراوان نسبت به اسکان در واحدهای اقامتی نزدیک به حرم، شاهد تراکم و تمرکز واحدهای اقامتی در منطقه ثامن هستیم که این امر تمرکز بخش اعظم زائران و گردشگران را در منطقه مذکور به دنبال دارد (سقائی، ۱۳۹۰، ص. ۱۵؛ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۹۶). علاوه بر این، سند چشم‌انداز استان جذب ۴۰ میلیون زائر و گردشگر را در سال ۱۴۰۴ به عنوان هدف توسعه زیارت و گردشگری برشمرده است که این امر در صورت وقوع به میزان تراکم و تمرکز فعلی خواهد افزود (سقائی، خواجه شاهکویی و جوانبخت، ۱۳۹۱، ص. ۷۵).

۴. مبانی نظری

۴.۱. گردشگری و اثرات آن

گردشگری به دلیل تأثیرات مثبت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، به بزرگترین صنعت در جهان تبدیل شده است (جاوید، الماسی و تقی پور، ۱۳۹۴، ص. ۱۴). گسترش دامنه مطالعه آثار گردشگری به دهه ۱۹۶۰ برمی گردد که تأکید آن بر رشد اقتصادی به عنوان شاخص ملی بود و بر اساس تولید ناخالص داخلی، نرخ اشتغال و ضریب تکاثر اندازه گیری می شد. در دهه ۱۹۷۰ آثار گردشگری در رابطه با مسائل اجتماعی-فرهنگی گسترش یافت (کیم، ۲۰۰۲، ص. ۲۵). از دهه ۱۹۸۰، رویکردهای توسعه گردشگری به چالش کشیده شدند و جهت بازساخت چارچوب سنتی توسعه گردشگری همسو با رویکرد توسعه پایدار به شکلی که الزامات و استانداردهای جدید طرفداران محیط زیست و پایداری یک سطح بهینه از منافع اقتصادی اجتماعی را تأمین کند، تحت فشار قرار گرفتند (چوی، ۲۰۰۳، ص. ۷۷). این تغییر رهیافت در دهه ۱۹۹۰ با تحلیل آثار قبلی گردشگری ادغام گردید و نوع دیگری نیز مدنظر قرار گرفت به طوری که حرکت از گردشگری انبوه به گردشگری پایدار تغییر جهت داد (کیم، ۲۰۰۲، ص. ۲۵).

آثار مختلف گردشگری و پایداری آن به عواملی همچون میزان و حجم فعالیت های گردشگری، نوع و هدف فعالیت گردشگری، میزان دربرگیری جامعه میزبان در بخش گردشگری و ظرفیت تحمل مقاصد گردشگری بستگی دارد (آیکاک، ۲۰۰۵، ص. ۱۱۲). از این رو در قالب رویکرد توسعه پایدار گردشگری، بررسی آثار گردشگری عموماً از ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی صورت می گیرد. (راید، ۱۹۹۸، ص. ۱۲؛ ماوفورث^۱ و مانت^۲، ۱۹۹۸، ص. ۱۲). در این رابطه کاکاسیس و مکزا (۲۰۰۴) سه نوع شاخص را ارائه می دهند: (۱) شاخص های فیزیکی - اکولوژیکی (محیط طبیعی و تنوع زیستی، کیفیت هوا، آلودگی

1. Choi
2. Aykac
3. Reid
4. Mowforth
5. Munt

صوتی، انرژی، آب، فاضلاب، میراث فرهنگی، زیرساخت گردشگری، زمین، چشم‌انداز، حمل و نقل و جابجایی؛ شاخص‌های اجتماعی - جمعیت شناختی (جمعیت‌شناختی، جریان گردشگری، استخدام، رفتار اجتماعی، سلامت، موضوعات روانشناسی)؛ شاخص‌های سیاسی - اقتصادی (درآمدها و سرمایه‌گذاری‌های گردشگری، استخدام، مخارج و درآمد عمومی، سیاست برای توسعه گردشگری).

با توجه به آنچه بیان گردید، گردشگری مقوله‌ای چند وجهی است و نمی‌توان به راحتی اثرات گردشگری را در هر مقوله‌ای به صورت مجرد طبقه‌بندی نمود (ماسون^۱، ۲۰۰۸، ص. ۲۸). همچنین باید با نظری بلند و مدیریتی عالمانه، آگاهانه و با برنامه‌ریزی درست، در جهت گسترش آن تلاش کرده و آثار منفی آن را به حداقل رسانید (اجزاء شکوهی، بوذرجمهری، ایستگلدی و مودودی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۳).

۲.۴. نگرش جامعه‌میزبان به آثار گردشگری

در دهه‌های اخیر رشد و توسعه صنعت گردشگری برنامه‌ریزان را بر آن داشته تا جهت توسعه فعالیت‌های گردشگری به دو مقوله مهم توجه نمایند، اول افزایش کیفیت تجربه گردشگری و دوم تلاش در جهت حفظ منافع جامعه‌میزبان (شعبانی‌فرد، پوراحمد، حسینی و رشیدی، ۱۳۸۸، ص. ۴۷). جوامع محلی نقش اساسی در توسعه گردشگری دارند. آن‌ها باید نقش فعال داشته و به صورت گسترده با سازمان‌های غیردولتی همکاری کنند تا منافع مثبت گردشگری را تضمین نمایند (عارف، گیل^۲ و عارف، ۲۰۱۰، ص. ۱۵۵). در این راستا، نگرش ساکنین در زمینه گردشگری و اثرات آن مکرراً به منظور مطالعه دینامیک‌های پایداری صنعت گردشگری از دیدگاه اجتماعات محلی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. از دلایل اصلی چنین مطالعاتی این است که نگرش‌های منفی ساکنین می‌تواند مانع موفقیت پایداری مقصدهای گردشگری باشد (دیدریچ و کارسیا بوآدس، ۲۰۰۹، ص. ۵۱۲).

در ادبیات گردشگری، مفهوم نگرش جامعه‌میزبان تحت عنوان «تصویر ذهنی ساکنان محلی» گسترش یافته و تأثیر آن بر رفتار گردشگری و انتخاب مقصد گردشگری مورد بررسی

1. Mason

2. Gill

قرار می‌گیرد (شاطریان، غلامی و کیانی، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۲). تصویر ذهنی ساکنان محلی، یک ساختار ذهنی بر اساس چند برداشت انتخابی از اطلاعات در مورد یک محل است (اچنر^۱ و ریچی^۲، ۲۰۰۳، ص. ۳۹). چندین چارچوب تئوریک برای بررسی نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها به شرح جدول ۲ می‌باشند:

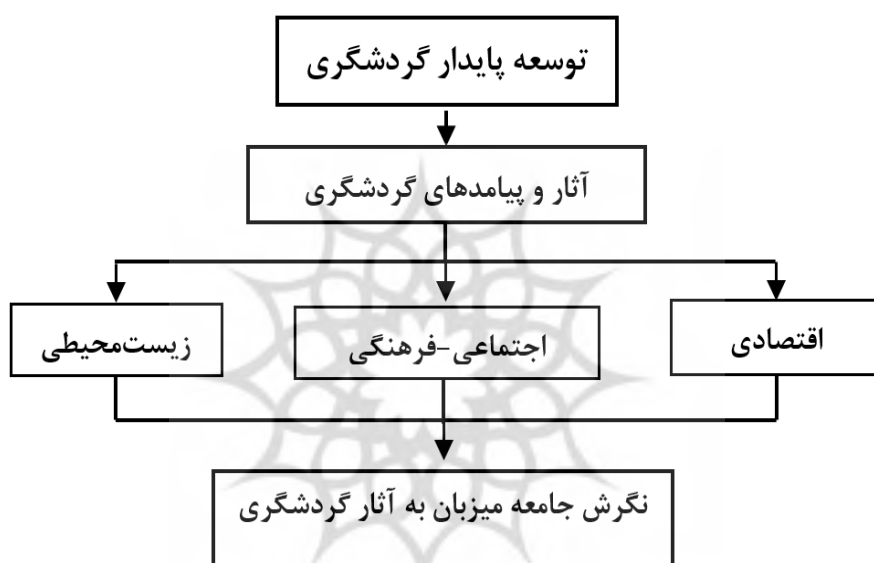
جدول ۲- چارچوب‌های تئوریک نگرش جامعه میزبان به گردشگری

مأخذ: (عادلی، ۱۳۹۱، ص. ۸۴؛ علیقلی‌زاده، فیروزجایی، قدمی و رمضان‌زاده، ۱۳۸۹، ص. ۳۹؛ شاطریان، غلامی و کیانی، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۲؛ کیم، ۲۰۰۲، ص. ۳۹)

تئوری	رویکرد
مبادله اجتماعی	مبتنی بر ارزیابی جامعه میزبان از هزینه و منافع مورد انتظار از گردشگری می‌باشد. در این راستا، پیامدهای گردشگری در دو بعد منفعت و هزینه قابل دسته‌بندی می‌باشند. لذا چنانچه پیامدهای مطلوب و منفعی که ساکنین دریافت می‌کنند از نظر آنان رضایت بخش باشد، هر چند این منافع در یک رابطه غیرمتعادل و نابرابر کسب شود، نگرش آنان به گردشگری مثبت خواهد بود و تا زمانی که ساکنین، منافع حاضر از حضور گردشگران را بیش از هزینه‌ها برآورد کنند، به مشارکت و حمایت از توسعه آن تمایل نشان خواهند داد.
چرخه حیات	ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در طول زمان مورد توجه است و نگرش جامعه میزبان تحت تأثیر روند تغییرات و توسعه گردشگری قرار می‌گیرد. عواملی که بر نظرات جامعه میزبان راجع به گردشگری اثر می‌گذارد، غالباً به عنوان اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی توصیف شده‌اند که اثرات مثبت به‌عنوان منافع و اثرات منفی به‌عنوان هزینه در نظر گرفته می‌شوند. تحقیقات باتلر ^۳ و دیگران حاکی از آن است که سطح توسعه گردشگری بر نگرش و گرایش جامعه میزبان، از اثرات مؤثر گردشگری است. به طور کلی رابطه معکوسی بین سطح توسعه گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اجتماعی و محیطی در میزبان وجود دارد.
روش تفکیکی	لنفورد ^۴ و هاوارد ^۵ رویکرد تفکیکی را مطرح می‌کنند. در این رویکرد هزینه و منافع برای بخش‌ها یا گروه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

1. Echtner
2. Ritchie
3. Butler
4. Lenford
5. Howard

بنابراین، بررسی و ارزیابی تصویر ذهنی جامعه میزبان نسبت به گردشگری امری پیچیده است. تصویر ذهنی ساکنان محلی، از عوامل کلیدی در فهم حمایت از توسعه صنعت گردشگری است که بر خصوصیات منحصر به فرد محل به جای دخالت روانی فرد در محل تأکید دارد (شاطریان، غلامی و کیانی، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۲). نظر به آنچه بیان گردید، مدل مفهومی پژوهش در قالب شکل ۲ ارائه می‌گردد.

شکل ۲- مدل مفهومی پژوهش

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

۵. یافته‌های تحقیق

۵.۱. مشخصات توصیفی پاسخ‌گویان

از کل نمونه مورد مطالعه در پژوهش حاضر، ۷۱/۴ درصد مرد و ۲۸/۶ درصد زن با طیف سنی ۱۹ ساله به بالا هستند. از این میان، ۱۸/۱۸ درصد دارای تحصیلات زیر دیپلم و ۸۱/۸۲ درصد از تحصیلات دیپلم و بالاتر برخوردار می‌باشند.

۵. ۲. اثرات درک شده گردشگری از سوی جامعه میزبان

-اثرات اقتصادی اثرات درک شده گردشگری از سوی جامعه میزبان

یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در منطقه ثامن از بعد اقتصادی اثرات مثبت و منفی متفاوتی را بر جای گذاشته است (جدول ۳). مهم‌ترین اثرات مثبت گردشگری در بعد اقتصادی، افزایش فرصت‌های شغلی ($\bar{x}=3/8$) و ایجاد انواع مختلف مشاغل ($\bar{x}=3/6$) و کاهش بیکاری ($\bar{x}=3/6$) می‌باشد. در منطقه ثامن، گردشگران با تقاضای خود، زمینه ایجاد و رشد انواع مشاغل از جمله فعالیت‌های مربوط به ساخت و ساز و فعالیت‌های خدماتی و تجاری را فراهم کرده‌اند. ورود سرمایه‌های کلان به این منطقه ($\bar{x}=3/9$)، افزایش سطح درآمد ساکنان ($\bar{x}=3/9$) و افزایش درآمد ارگان‌های دولتی ($\bar{x}=3$) که تحت تأثیر افزایش تقاضای کالا، خدمات و ساخت‌وساز واحدهای اقامتی از سوی بخش دولتی، خصوصی و ساکنین محلی می‌باشند، از دیگر پیامدهای اقتصادی گردشگری مورد تأیید جامعه میزبان هستند.

از جمله پیامدهای نامطلوب اقتصادی نیز افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات ($\bar{x}=3/5$) است که گرچه برای مالکان و واسطه‌گران سودآور است، اما ساکنان محلی را در تأمین زمین و مسکن با قیمت مناسب دچار مشکل می‌کند. از دیگر اثرات منفی اقتصادی عبارتند از تملک فعالیت‌های مهم و سودآور گردشگری توسط افراد غیربومی ($\bar{x}=3/1$)، افزایش هزینه بسیاری از کالاها و خدمات به‌ویژه در زمان اوج گردشگری ($\bar{x}=3/4$) و افزایش هزینه‌های زندگی ($\bar{x}=3/1$) که می‌تواند از اثرات مثبت افزایش گردشگری بر درآمد ساکنین بکاهد.

نتایج آزمون کای اسکوئر نشان می‌دهد بین گردشگری و شاخص‌های اقتصادی با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ به این معنا که بر اساس نگرش جامعه میزبان، گردشگری در منطقه ثامن بر تمامی ابعاد اقتصادی تأثیرگذار بوده است. بر اساس آزمون کروسکال والیس به لحاظ درک اثرات اقتصادی گردشگری، بین سه گروه مورد مطالعه (ساکنین محلی، مسئولین هتل‌ها، دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی)، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ زیرا معنی‌داری ۰/۱۵۲ می‌باشد که بیشتر از ۰/۰۵ است. به عبارتی، در بیشتر ابعاد درک مشابهی از اثرات اقتصادی گردشگری وجود دارد.

جدول ۳- اثرات اقتصادی درک شده از سوی جامعه میزبان در منطقه ثامن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

Sig	df	Chi-Square	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	ساکنین	تأثیر گردشگری بر:
۰/۰۰۰	۴	۲۲۵/۲۵۱	۳/۸	۴/۲	۳/۶	۳/۸	افزایش فرصت‌های شغلی
۰/۰۰۰	۴	۱۹۶/۶۱۵	۳/۶	۳/۷	۳/۵	۳/۶	متنوع سازی مشاغل
۰/۰۰۰	۳	۸۶/۸۹۸	۳/۶	۳/۹	۳/۸	۳/۶	کاهش بیکاری
۰/۰۰۰	۳	۲۷۴/۰۸۶	۳/۹	۴	۴	۳/۹	ورود سرمایه‌های کلان به اقتصاد منطقه
۰/۰۰۰	۴	۱۰۵/۷۰۶	۳	۳/۳	۲/۷	۳	افزایش درآمد ارگان‌های دولتی منطقه
۰/۰۰۰	۴	۳۴۸/۰۵۹	۳/۹	۳/۹	۳/۷	۳/۹	افزایش سطح درآمد ساکنین محلی
۰/۰۰۰	۴	۱۰۹/۳۶۹	۳/۵	۳/۷	۳/۴	۳/۵	افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات
۰/۰۰۰	۴	۲۰۹/۱۲۸	۳/۱	۴	۲/۸	۳/۱	تملک فعالیت‌های مهم و سودآور توسط افراد غیربومی
۰/۰۰۰	۴	۲۶۰/۱۷۱	۳/۴	۳/۵	۲/۸	۳/۴	افزایش هزینه بسیاری از کالاها و خدمات
۰/۰۰۰	۴	۲۳۳/۸۳۴	۳/۱	۳/۴	۲/۸	۳/۲	افزایش هزینه زندگی

-اثرات اجتماعی- فرهنگی درک شده گردشگری از سوی جامعه میزبان

گردشگری در منطقه ثامن، اثرات اجتماعی- فرهنگی را نیز در پی داشته است (جدول ۴). از جمله پیامدهای مثبت می‌توان به ارتقاء سطح استاندارد زندگی ($\bar{x}=3/3$)، بهبود وضع خیابان‌ها و خدمات عمومی منطقه ($\bar{x}=3/3$)، ایجاد و توسعه امکانات تفریحی بهتر و بیشتر برای جامعه محلی ($\bar{x}=3/7$) و افزایش سطح آگاهی و دانش مردم ($\bar{x}=3/4$) اشاره کرد. همچنین، گردشگری در شکل‌دهی تجربه ارزشمند ملاقات با گردشگران ($\bar{x}=3/4$) و تبادل فرهنگی مثبت ($\bar{x}=3/4$) تأثیر داشته است.

از پیامدهای منفی گردشگری منطقه ثامن می‌توان به افزایش ازدحام و شلوغی به‌ویژه در زمان اوج حضور گردشگران ($\bar{x}=4/4$) افزایش جرائم و فعالیت‌های غیرقانونی (سرقت، تقلب و ...) ($\bar{x}=3$)، افزایش شکاف درآمدی در جامعه محلی ($\bar{x}=3/1$) اشاره کرد. از سوی دیگر گردشگری در منطقه ثامن باعث استفاده بیش از اندازه از فضاها و امکانات تفریحی ($\bar{x}=3/2$)،

افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها ($\bar{x}=3/2$) گردیده است. گردشگری در الگوبرداری ساکنان از منش و رفتار گردشگران ($\bar{x}=3/1$) نیز تأثیرگذار بوده است، به طوری که باعث کنار زدن بسیاری از ارزش‌های سنتی جامعه میزبان شده است. همچنین، گردشگری در ایجاد ناراحتی و عدم آرامش جامعه محلی ($\bar{x}=2/9$)، کاهش دسترسی جامعه محلی به امکانات تفریحی ($\bar{x}=2/9$)، کاهش انسجام و صمیمیت خانوادگی ($\bar{x}=2/3$)، ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن ($\bar{x}=2/8$) و افزایش نزاع خانوادگی در اثر رونق خرید و فروش زمین و ملک ($\bar{x}=2/5$) و نهایتاً ایجاد مشکلات فرهنگی ($\bar{x}=2/7$) و زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ هویت ($\bar{x}=2/9$) اندکی تأثیر داشته است.

بر اساس نتایج آزمون کای اسکوئر بین گردشگری و هر یک از شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی داری ۰/۰۰۰۰ رابطه معنی داری وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، گردشگری در منطقه ثامن بر هر یک از ابعاد اجتماعی- فرهنگی منطقه ثامن تأثیرگذار بوده است.

بر اساس آزمون کروسکال والیس، تفاوت معنی داری در زمینه اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری درک شده، در میان سه گروه مورد مطالعه وجود ندارد؛ زیرا معنی داری ۰/۴۶۲ می- باشد که بیشتر از ۰/۰۵ است و در بیشتر ابعاد درک مشابهی از اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری وجود دارد.

جدول ۴- اثرات اجتماعی- فرهنگی درک شده از سوی جامعه میزبان در منطقه ثامن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

Sig	df	Chi-Square	کل جامعه محلی	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	تأثیر گردشگری بر:
۰/۰۰۰	۴	۲۵۸/۰۸۶	۳/۳	۳/۴	۳/۴	۳/۳	ارتقاء سطح استاندارد زندگی
۰/۰۰۰	۴	۲۵۸/۸۸۸	۳/۳	۳/۵	۳/۵	۳/۳	بهبود وضع خیابان‌ها
۰/۰۰۰	۳	۹۱/۴۹۷	۳/۷	۳/۶	۳/۸	۳/۷	ایجاد و توسعه امکانات تفریحی
۰/۰۰۰	۳	۱۰۵/۰۳۷	۳/۴	۳/۱	۳/۵	۳/۴	افزایش سطح آگاهی و دانش مردم
۰/۰۰۰	۳	۱۷۳/۱۰۲	۲/۹	۲/۶	۳/۱	۲/۹	زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ

Sig	df	Chi-Square	کل جامعه محلی	مسئولین دولتی	مسئولین هتلهای و دفاتر	ساکنین	تأثیر گردشگری بر:
							هویت
۰/۰۰۰	۴	۳۶۷/۷۲۷	۳/۴	۳/۱	۳/۴	۳/۴	شکل دهی یک تجربه ارزشمند ملاقات با گردشگران در زندگی مردم
۰/۰۰۰	۵	۲۹۶/۲۰۳	۳/۴	۴	۳/۳	۳/۴	تبادل فرهنگی مثبت
۰/۰۰۰	۳	۲۳۹/۵۴۰	۴/۴	۴/۴	۴/۳	۴/۴	افزایش ازدحام و شلوغی
۰/۰۰۰	۴	۱۱۱/۱۰۷	۳	۳/۴	۲/۴	۳	افزایش جرائم و فعالیت‌های غیر قانونی
۰/۰۰۰	۳	۲۵۰/۵۷۸	۲/۵	۲/۲	۲/۹	۲/۵	کاهش کیفیت زندگی جامعه محلی
۰/۰۰۰	۴	۲۱۳/۹۴۱	۳/۱	۲/۵	۲/۷	۳/۱	افزایش شکاف و اختلاف درآمدی میان اقشار جامعه محلی
۰/۰۰۰	۴	۱۱۱/۱۶۰	۲/۹	۳/۱	۲/۶	۲/۹	ایجاد ناراحتی و عدم آرامش برای جامعه محلی
۰/۰۰۰	۴	۱۹۹/۶۶۳	۲/۹	۲/۲	۳/۱	۲/۹	کاهش دسترسی جامعه محلی به امکانات و فضاهای تفریحی
۰/۰۰۰	۳	۱۳۹/۵۸۳	۳/۲	۳	۱/۸	۳/۲	استفاده بیش از اندازه از فضاها و منابع تفریحی
۰/۰۰۰	۴	۱۰۳/۴۰۶	۲/۳	۲	۲/۵	۲/۳	کاهش انسجام صمیمیت خانوادگی و اجتماعی
۰/۰۰۰	۴	۵۵/۱۴۴	۲/۸	۳	۳/۳	۲/۸	ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن
۰/۰۰۰	۴	۲۰۸/۰۵۹	۳/۲	۳/۸	۳/۳	۳/۲	افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها
۰/۰۰۰	۴	۲۴۸/۸۳۴	۳/۱	۳/۴	۲/۳	۳/۱	الگو برداری ساکنین از رفتار و منش گردشگران و کنار زدن ارزش‌های سنتی
۰/۰۰۰	۴	۱۲۲/۵۶۳	۲/۵	۲/۲	۲/۲	۲/۶	افزایش نزاع خانوادگی و اجتماعی در اثر رونق خرید
۰/۰۰۰	۴	۱۴۶/۲۹۴	۲/۷	۲/۷	۲/۵	۲/۸	ایجاد مشکلات فرهنگی مردم محلی

اثرات زیست محیطی درک شده گردشگری از سوی جامعه میزبان

مطالعه نشان می‌دهد گردشگری اثرات نامطلوب و منفی زیست محیطی را برای منطقه ثامن به همراه داشته است (جدول ۵). از دیدگاه جامعه میزبان، گردشگری در افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه ($\bar{x}=4/5$) و در نتیجه ایجاد سروصدا ($\bar{x}=4$) نقش قابل توجهی داشته و باعث افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت و ساز بی رویه ($\bar{x}=3/3$)، افزایش میزان آلودگی و کمبود آب ($3/5$)، افزایش ساخت و سازهای کنترل نشده ($\bar{x}=3/4$) و ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی ($\bar{x}=3/7$)، افزایش میزان زباله و مواد زائد ($\bar{x}=3/9$) و کاهش کیفیت محیط زیست منطقه ($\bar{x}=3/4$) شده است.

با توجه به نتایج آزمون Chi-Square، بین گردشگری و هر یک از شاخص‌های زیست محیطی با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی داری ۰/۰۰۰ رابطه معنی داری وجود دارد و گردشگری بر همه ابعاد زیست محیطی منطقه ثامن تأثیرگذار بوده است. بر اساس آزمون کروسکال والیس، در زمینه درک اثرات زیست محیطی گردشگری از سوی جامعه، میان سه گروه مورد مطالعه تفاوت معنی داری وجود ندارد؛ زیرا معنی داری ۰/۳۹۳ می‌باشد و بیشتر از ۰/۰۵ است و در کلیه ابعاد درک مشابهی از اثرات زیست محیطی وجود دارد.

جدول ۵- اثرات زیست محیطی درک شده از سوی جامعه میزبان در منطقه ثامن

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

Sig	df	Chi-Square	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	ساکنین	نقش گردشگری بر:
۰/۰۰۰	۳	۳۰۵/۷۶۵	۴/۵	۴/۵	۴/۵	۴/۵	افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه
۰/۰۰۰	۴	۱۵۷/۵۲۴	۳/۳	۳/۴	۳/۴	۳/۳	افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت و ساز بی رویه
۰/۰۰۰	۳	۱۳۳/۱۴۴	۴	۳/۸	۴/۴	۳/۹	ایجاد سروصدا
۰/۰۰۰	۵	۱۹۳/۳۰۵	۳/۵	۲/۸	۳/۳	۳/۳	افزایش میزان آلودگی و کمبود آب
۰/۰۰۰	۴	۱۵۷/۵۲۱	۳/۴	۳/۴	۳/۵	۳/۴	افزایش میزان ساخت و سازهای کنترل نشده

نقش گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	Chi-Square	df	Sig
ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی	۳/۸	۳/۶	۳/۵	۳/۷	۲۴۴/۲۳۵	۴	۰/۰۰۰
افزایش میزان زیاله و مواد زائد	۳/۹	۴	۳/۸	۳/۹	۳۸۱/۱۴۳	۴	۰/۰۰۰
کاهش کیفیت محیط زیست منطقه	۳/۴	۳/۶	۲/۷	۳/۴	۲۵۲/۶۵۸	۴	۰/۰۰۰

۳.۵. اولویت‌بندی ابعاد مختلف آثار گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان

همانطور که اشاره شد، به منظور بررسی این موضوع که از دیدگاه جامعه میزبان، گردشگری بر کدام یک از ابعاد مختلف بخش‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست- محیطی تأثیر بیشتری گذاشته است از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده گردیده است. در ادامه این موضوع در هر یک از بخش‌ها به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- میزان تأثیر گردشگری بر شاخص‌های مختلف بعد اقتصادی

از دیدگاه جامعه میزبان، در بین شاخص‌های مختلف بعد اقتصادی و گردشگری بیشترین تأثیر را به ترتیب بر روی افزایش سطح درآمد ساکنین محلی و افزایش فرصت‌های شغلی دارد که این امر می‌تواند به علت شکل‌گیری انواع مشاغل مرتبط با گردشگری در بخش‌های خدماتی و تجاری، ساخت‌وسازهای مرتبط با اقامت گردشگران در منطقه و همچنین خرید و فروش یا اجاره املاک شخصی در منطقه‌ی ثامن باشد (جدول ۶).

جدول ۶- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اقتصادی از دیدگاه جامعه میزبان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	ساکنین	شاخص‌ها
۱	۰/۰۰۰	۹	۴۹۲/۱۸۱	۳۷۶	۶/۸۰	۶/۵۹	۶/۵۶	۶/۸۳	افزایش سطح درآمدها
۲					۶/۷۴	۶/۳۲	۷/۱۵	۶/۷۲	ورود سرمایه‌های کلان به اقتصاد
۳					۶/۳۹	۷/۰۵	۶/۰۳	۶/۴۰	افزایش فرصت‌های شغلی
۴					۵/۸۲	۵/۲۷	۵/۴۵	۵/۸۷	متنوع سازی مشاغل

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	شاخصها
۵					۵/۷۵	۶	۶/۵۶	۵/۶۶	کاهش بیکاری
۶					۵/۵۷	۵/۲۷	۵/۸۵	۵/۵۵	افزایش قیمت واقعی زمین
۷					۵/۲۹	۴/۶۴	۴/۵۲	۵/۳۹	افزایش هزینه بسیاری از کالاها و خدمات
۸					۴/۴۹	۴	۴/۷۹	۴/۴۸	افزایش هزینه زندگی
۹					۴/۳۵	۶/۳۲	۴	۴/۳۲	تملك فعالیت‌های مهم و سودآور
۱۰					۳/۸۰	۳/۵۵	۴/۰۶	۳/۷۹	افزایش درآمد ارگان‌های دولتی

- میزان تأثیر گردشگری بر شاخص‌های مختلف بعد اجتماعی - فرهنگی

نتایج نشان می‌دهد از دید جامعه میزبان، گردشگری بیشترین تأثیر را بر روی افزایش ازدحام و شلوغی منطقه ثامن گذاشته است. بعد از آن، گردشگری بیشترین تأثیر را به ترتیب بر ایجاد و توسعه امکانات تفریحی، تبادل فرهنگی مثبت، شکل‌دهی تجربه ارزشمند ملاقات با گردشگران و افزایش سطح آگاهی و دانش مردم و دیگر شاخص‌ها داشته است (جدول ۷).

جدول ۷- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اجتماعی - فرهنگی از دیدگاه جامعه میزبان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	شاخصها
۱	۰/۰۰۰	۱۹	/۵۲۸ ۱۳۹۸	۳۷۶	۱۶/۹۴	۱۷/۹۵	۱۷/۲۴	۱۶/۸۸	افزایش ازدحام و شلوغی
۲					۱۴/۰۱	۱۲/۸۰	۱۵/۲۱	۱۳/۹۴	ایجاد و توسعه امکانات تفریحی
۳					۱۲/۲۶	۱۵/۵۵	۱۱/۸۱	۱۲/۲۰	تبادل فرهنگی مثبت
۴					۱۲/۰۸	۱۱/۲۵	۱۲/۶۱	۱۲/۰۵	شکل‌دهی یک تجربه ارزشمند ملاقات با گردشگران در زندگی مردم
۵					۱۲/۰۱	۱۰/۴۵	۱۳/۵۳	۱۱/۹۲	افزایش سطح آگاهی و دانش

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزبان	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	شاخص‌ها
									مردم
۶					۱۱/۹۱	۱۱/۸۰	۱۳/۰۲	۱۱/۸۱	بهبود وضع خیابان‌ها
۷					۱۱/۴۹	۱۲/۰۵	۱۲/۲۶	۱۱/۴۰	ارتقاء سطح استاندارد زندگی
۸					۱۰/۸۹	۱۴/۹۵	۱۲/۶۰	۱۰/۶۱	افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها
۹					۱۰/۸۶	۹/۴۵	۱۰/۹۴	۱۰/۹۰	استفاده بیش از اندازه از فضاها و منابع تفریحی
۱۰					۱۰/۴۰	۸/۵۵	۱۰/۱۳	۱۰/۴۹	افزایش شکاف و اختلاف درآمدی در جامعه محلی
۱۱					۱۰/۱۶	۱۲/۱۰	۱۲/۲۴	۹/۹۱	الگو برداری ساکنین از رفتار و منش گردشگران و کنارزدن ارزش‌های سنتی
۱۲					۱۰/۱۵	۱۲/۳۰	۷/۰۳	۱۰/۳۷	افزایش جرائم و فعالیت‌های غیر قانونی
۱۳					۹/۸۸	۱۱	۸/۸۹	۹/۹۴	ایجاد ناراحتی و عدم آرامش برای جامعه محلی
۱۴					۹/۴۱	۵/۹۵	۸/۷۳	۹/۵۷	کاهش دسترسی جامعه محلی به امکانات تفریحی
۱۵					۹/۳۹	۸/۲۵	۱۰/۶۱	۹/۳۱	زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ هویت
۱۶					۹	۱۰	۷/۸۵	۹/۰۸	ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن
۱۷					۸/۳۴	۸/۸۰	۷/۶۳	۸/۳۹	ایجاد مشکلات فرهنگی مردم محلی
۱۸					۷/۴۷	۶/۱۵	۶/۴۲	۷/۶۱	افزایش نزاع خانوادگی و اجتماعی در اثر رونق خرید
۱۹					۶/۹۸	۵/۹۰	۶/۸۵	۷/۰۲	کاهش کیفیت زندگی جامعه محلی

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزان	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	شاخصها
۲۰					۶/۳۷	۴/۷۵	۴/۴۰	۶/۶۰	کاهش انسجام صمیمیت خانوادگی و اجتماعی

- میزان تأثیر گردشگری بر شاخصهای مختلف بعد زیست محیطی

نتایج مطالعه نشان می‌دهد از دیدگاه جامعه میزان، گردشگری بیشترین تأثیر را بر روی افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه دارد و افزایش میزان زباله و مواد زائد و ایجاد سرو صدا در رتبه‌های بعدی قرار دارند (جدول ۸).

جدول ۸- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اقتصادی از دیدگاه جامعه میزان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

رتبه	Sig	df	Chi-Square	تعداد	کل جامعه میزان	مسئولین دولتی	مسئولین هتلها و دفاتر	ساکنین	شاخصها
۱	۰/۰۰۰	۷	۵۴۱/۵۵۶	۳۷۴	۶/۲۹	۶/۶۴	۶/۳۲	۶/۲۸	افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه
۲					۵/۱۱	۵/۲۳	۴/۸۹	۵/۱۲	افزایش میزان زباله و مواد زائد
۳					۵/۰۵	۵/۰۹	۶/۰۶	۴/۹۶	ایجاد سروصدا
۴					۴/۷۳	۴/۰۵	۴/۱۳	۴/۸۱	ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی
۵					۳/۹۰	۵/۰۹	۳/۵۳	۳/۹۰	افزایش میزان آلودگی و کمبود آب
۶					۳/۸۰	۳/۵۰	۳/۷۶	۳/۸۱	افزایش میزان ساخت‌وساز - سازه‌های کنترل نشده
۷					۳/۵۹	۲/۵۵	۳/۸۵	۳/۶۰	کاهش کیفیت محیط زیست منطقه
۸					۳/۵۲	۳/۸۶	۳/۴۵	۳/۵۲	افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت‌وساز بی رویه

همانطور که در جداول ۶، ۷ و ۸ مشاهده می‌شود، سطح معناداری آزمون فریدمن در هر سه بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد و بیانگر این است که گردشگری بر برخی ابعاد بخش‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی تأثیر بیشتری نسبت به ابعاد دیگر دارد.

۶. نتیجه‌گیری

در جایی که فعالیت‌های گردشگری رابطه نزدیکی با جوامع محلی داشته‌اند، گردشگری توانسته آثاری را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی بر جای گذارد. اثرات هر یک از این ابعاد می‌توانند به دو صورت مثبت و منفی پدیدار شوند. درک و ارزیابی اثرات گردشگری در اجتماعات محلی به منظور حفظ، پایداری و موفقیت طولانی مدت صنعت گردشگری مهم است. اهمیت این موضوع به حدی است که نادیده گرفتن آن حتی می‌تواند چالش‌هایی را در بلند مدت برای توسعه پایدار گردشگری در منطقه ایجاد کند. نظر به این مهم، پژوهش حاضر به ارزیابی ادراک جامعه میزبان از اثرات گردشگری در منطقه ثامن کلان-شهر مشهد پرداخت. نتایج حاکی از آن است که گردشگری در منطقه ثامن از ابعاد مختلف اثرات مثبت و منفی متفاوتی را بر جای گذاشته است.

در بعد اقتصادی، مهم‌ترین اثرات مثبت گردشگری از دید جامعه میزبان شامل ورود سرمایه‌های کلان به این منطقه ($\bar{x}=3/9$)، افزایش فرصت‌های شغلی ($\bar{x}=3/8$) ایجاد انواع مختلف مشاغل ($\bar{x}=3/6$) و کاهش بیکاری ($\bar{x}=3/6$) می‌باشد. این نتایج تا حدی زیادی با نتایج یافته‌های الحسنات (۲۰۱۰)، پُل (۲۰۱۲) و کانیزارس، نانیز تابالاس و فونتس گارسیا (۲۰۱۴) همسو هستند. از مهم‌ترین پیامدهای نامطلوب اقتصادی درک شده نیز می‌توان به افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات ($\bar{x}=3/5$) افزایش هزینه بسیاری از کالا و خدمات به-ویژه در زمان اوج گردشگری ($\bar{x}=3/4$) و به طور کلی افزایش هزینه‌های زندگی ($\bar{x}=3/1$) اشاره کرد. در بعد اجتماعی- فرهنگی، مهم‌ترین پیامدهای مثبتی که گردشگری از نگاه جامعه میزبان به همراه داشته است؛ عبارتند از: ایجاد و توسعه امکانات تفریحی بهتر و بیشتر برای جامعه محلی ($\bar{x}=3/7$). افزایش سطح آگاهی و دانش مردم ($\bar{x}=3/4$)، شکل‌دهی یک تجربه

ارزشمند ملاقات با گردشگران ($\bar{x}=3/4$) و تبادل فرهنگی مثبت با آنها ($\bar{x}=3/4$). ابعاد نامطلوب اجتماعی-فرهنگی درک شده شامل الگوبرداری ساکنان از منش و رفتار گردشگران و کنار زدن بسیاری از ارزش‌های سنتی حاکم بر جامعه میزبان ($\bar{x}=3/1$)، ایجاد مشکلات فرهنگی ($\bar{x}=2/7$) و تأثیر ناچیز در زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ هویت ($\bar{x}=2/9$) می‌باشد. این نتایج با یافته‌های الحسنات، پل (۲۰۱۲)، بویز (۲۰۱۷)، تقدیسی، تقوایی و پیری (۱۳۹۱) و عادل (۱۳۹۱) مطابقت دارد. در بعد زیست محیطی، گردشگری از دید جامعه میزبان منطقه ثامن اثرات کاملاً نامطلوب را به همراه داشته است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه ($\bar{x}=4/5$) و در نتیجه ایجاد سر و صدا ($\bar{x}=4$) و کاهش کیفیت محیط زیست منطقه ($\bar{x}=3/4$). این نتایج با یافته‌های رهنمایی، فرهودی، دیتمان و قدمی (۱۳۸۷) مطابقت می‌نماید.

علاوه بر این، بین گردشگری و هر یک از ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست-محیطی منطقه ثامن با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ رابطه معنی‌داری وجود دارد، بدین معنا که گردشگری بر هر یک از شاخص‌ها نیز تأثیرگذار بوده است. با این وجود، گردشگری بر برخی ابعاد بخش‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی تأثیر بیشتری نسبت به ابعاد دیگر داشته است. لازم به ذکر است در زمینه اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی گردشگری از منظر جامعه میزبان، در ظمیان سه گروه مورد مطالعه (ساکنین، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی) تفاوت معنی‌داری وجود نداشت و در بیشتر ابعاد درک مشابهی وجود دارد. از این منظر نتایج پژوهش با یافته‌های محققانی همچون اکبریان و بدری (۱۳۹۴) هم‌سویی ندارد. با توجه به نتایج پژوهش و نظر به تعداد رو به افزایش زائران در شهر مشهد به‌ویژه در منطقه ثامن، در برنامه‌ریزی و مدیریت کارآمد در راستای توسعه پایدار و برای تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی لازم است دیدگاه‌ها و نظرات تمامی ذینفعان مورد توجه قرار گیرد. همچنین، با توجه به نگرش جامعه میزبان به اثرات گردشگری، پیشنهادهای زیر جهت کاهش اثرات منفی ارائه می‌گردد:

≠ نظارت بیشتر مدیران شهری بر بازار زمین و مسکن در منطقه ثامن.

- ≠ نظارت و کنترل بر بازار کالا و خدمات و پیشگیری از هرگونه تقلب و افزایش قیمت در این زمینه.
- ≠ اجرای قوانین مالیات بر درآمد حاصل از گردشگری و بسترسازی مشارکت سرمایه-گذاران بخش خصوصی (به‌ویژه ساکنین مالک در منطقه) با شهرداری در پروژه‌های ساخت و ساز جهت افزایش درآمد.
- ≠ تلاش شهرداری منطقه جهت توسعه امکانات و زیرساخت‌های منطقه (شامل بهبود وضعیت معابر، گسترش فضاهای تفریح و ...) جهت ارتقاء سطح استاندارد زندگی مردم منطقه.
- ≠ بسترسازی جهت توزیع منطقی منابع درآمدی حاصل از گردشگری جهت کاهش شکاف و اختلاف درآمدی به‌ویژه در جامعه میزبان ساکن در منطقه.
- ≠ برگزاری جشنواره‌های فرهنگی در راستای احیای ارزش‌های سنتی جامعه میزبان.

کتاب‌نامه

۱. اجزاء شکوهی، م؛ بوذرجمهری، خ؛ ایستگلدی، م. و مودودی، م. (۱۳۹۳). بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعه میزبان نمونه مطالعاتی: شهر بندرترکمن. فصل‌نامه جغرافیایی، ۱۴(۴۷)، ۱۰۱-۱۲۵.
۲. تقدیسی، ا؛ تقوایی، م. و پیری، س. (۱۳۹۱). تحلیلی بر نگرش جامعه میزبان به اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری شهرستان دالاهو. برنامه‌ریزی فضایی، ۲(۱)، ۱۴۱-۱۲۱.
۳. جاودانی ایرانی‌نژاد، م. و مسلمان‌زاده، س. (۱۳۹۱). آمارنامه شهر مشهد. مشهد: معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار و تحلیل اطلاعات.
۴. جاوید، م؛ الماسی، ح. و نقی‌پور، ب. (۱۳۹۴). گردشگری ورزشی و اثرات اقتصادی آن بر جوامع میزبان. مطالعات مدیریت ورزشی، ۷(۳۲)، ۳۲-۱۳.
۵. حسن‌پور، م؛ احمدی، ز. و الیاسی، ح. (۱۳۹۰). تعیین ظرفیت پذیرش گردشگری در مناطق کویری و بیابانی ایران، نمونه موردی شهداد، مرنجاب، بندریگ و مصر-فرحزاد. فصل‌نامه مطالعات گردشگری، ۵(۱۴)، ۱۷۷-۱۹۷.

۶. رهنمایی، م. ت؛ فرهودی، ر. ا؛ دیتمان، آ؛ و قدمی، م. (۱۳۸۷). بررسی ظرفیت تحمل حوزه مقصد گردشگری با تأکید بر جامعه میزبان (نمونه مورد مطالعه شهر کلاردشت). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۶۶(۶۶)، ۱۷-۳۳.
۷. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی. (۱۳۹۶). سیمای میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی. مشهد: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی.
۸. سقایی، م. (۱۳۹۰). بررسی، تحلیل و تدوین اسناد، مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در پیرامون آمار زائران و گردشگران ورودی به کلان‌شهر مشهد. مشهد: معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری مشهد.
۹. سقایی، م؛ خواجه شاهکوهی، ع.ر. و جوانبخت قهفرخی، ز. (۱۳۹۱). پهنه‌بندی مناطق مستعد ایجاد خدمات اقامتی در کلان‌شهر مشهد (با استفاده از مدل AHP). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۳(۱۱)، ۷۳-۹۶.
۱۰. سیف‌الدینی، ف. و شورچه، م. (۱۳۹۰). مدل‌سازی ظرفیت کشش و مدیریت آثار تاریخی در نواحی گردشگری (مطالعه موردی، معبد آناهیتا شهر کنگاور). فصل‌نامه مطالعات گردشگری، ۷(۱۵)، ۱۳۷-۱۷۷.
۱۱. شاطریان، م؛ غلامی، ی. و کیانی، م. (۱۳۹۶). جایگاه تصویر ذهنی ساکنان محلی در توسعه گردشگری (نمونه موردی: شهر آران و بیدگل). فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۷(۲۸)، ۱۳۴-۱۲۱.
۱۲. شعبانی‌فرد، م؛ پوراحمد، ا؛ حسینی، ع. و رشیدی، م. (۱۳۸۸). بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونه موردی منطقه ۱۲ تهران). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۱(۱۴)، ۷۴-۴۷.
۱۳. شفیعی، ز. و محمدی، ا. (۱۳۹۳). بررسی تأثیرات توسعه گردشگری بر جامعه میزبان: نمونه موردی شهر چادگان. فصل‌نامه جغرافیایی سرزمین، ۱۱(۴۱)، ۹۰-۷۷.
۱۴. عادل، س. (۱۳۹۱). بررسی نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری و پیامدهای آن در یک بافت زنده تاریخی، پژوهش موردی: بافت تاریخی فهادان یزد. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۱۲(۴)، ۸۱-۹۴.

۱۵. علیقلی‌زاده فیروزجایی، ن؛ قدمی، م. و رمضان‌زاده لسبویی، م. (۱۳۸۹). نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی، نمونه مورد مطالعه: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن. *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ۷۱، ۴۸-۳۵.
۱۶. عنابستانی، ع. ا؛ حسینی، م. و طالبی، ه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر نقش پلیس بر امنیت گردشگران (مطالعه موردی: شهر شاندیز). *جغرافیا و توسعه فضای شهری*، ۳(۲)، ۱۵۹-۱۴۱.
۱۷. فرهودی، ر. ا؛ شورچه، م. و صبوری، ح. (۱۳۸۹). برآورد اثرات تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی. *جغرافیا و توسعه*، ۸(۱۷)، ۶۲-۴۵.
۱۸. نیکبین، م. و کرمی، م. (۱۳۹۱). بررسی پایدار اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری، مطالعه موردی جزیره کیش. *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*، ۵(۲)، ۱۳۷-۱۵۸.

19. Alhasanat, S. (2010). Sociocultural impacts of tourism on the local community at Petra, Jordan. *European Journal of Scientific Research*, 44(3), 374-386.
20. Andriotis, K., & Vaughan, R. D. (2003). Urban residents attitudes toward tourism development: The case of Crete. *Journal of Travel Research*, 42, 172-185.
21. Aref, F. (2009). Community perceptions toward Economic and environmental impacts of tourism on local communities. *Journal of Asia Social Science*, 5(7), 130-137.
22. Aref, F. S., Gill, S., & Aref, F. (2010). Tourism development in local communities: As a community development approach. *Journal of American Science*, 6(2), 155-161.
23. Aykac, A. (2005). *Contemporary patterns of labor transformation evidence from Turkish tourism industry* (Unpublished doctoral dissertation). New York, NY: Binghamton University Press.
24. Beeton, S. (2006). *Community development through tourism*. Australia: Landlink.
25. Boz, M. (2017). Impact of tourism industry on host communities: Antalya and Canakkale cases. *Social Science Studies*, 5(8), 153-170.
26. Cañizares, S. M. S., Núñez Tabales, J. M., & Fuentes García, J. M. (2014). Local residents' attitudes towards the impact of tourism development in Cape Verde. *Tourism and Management Studies*, 10(1), 87-96.
27. Choi, S. H. (2003). *Measurement of sustainable development progress for managing community tourism* (Unpublished doctoral dissertation). A&M University, Texas.
28. Coccossis, H., & Mexa, A. (Eds.) (2004). *The challenge of tourism carrying capacity assessment theory and practice*. Greece: Routledge.
29. -Diedrich, A., & Garcí'a-Buades, E. (2009). Local perceptions of tourism as indicators of destination decline. *Tourism Management*, 30(4), 512-521.

30. Ebrahimi Meimand, S., Khalifah, Z., Zavadskas, E. K., Mardani, A., Najafipour, A. A., & Ungka Ahmad, U. N. (2017). Residents attitude toward Tourism Development: A sociocultural Perspective. *Sustainability*, 9(1170) 1-29.
31. Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (2003). The meaning and measurement of destination image. *Journal of Tourism Studies*, 14(1), 37-48.
32. Kim, K. (2002). *The effects of tourism impacts upon quality of residents in the community*. (Unpublished doctoral dissertation). State University, Blacksburg, Virginia.
33. Mason, P. (2008). *Tourism impacts, planning and management*. London: Butterworth-Heinemann.
34. Mowforth, A, & Munt, I. (1998). *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London: Routledge.
35. Paul, B. D. (2012). The impacts of tourism on society, *Annals of Faculty of Economics*. 1(1), 500-506.
36. Reid, D. (1995). *Sustainable development: An introductory guide*. London: Earth scans Publications.
37. Richards, G., & Hall, D. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable community development*. New York, NY: Routledge.